

Program Operacyjny
Kapitał Ludzki 2007-2013
Komponent regionalny
Fundusze dla Mazowsza

Bezrobotni - szansa dla regionu

KAPITAŁ LUDZKI
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

**WOJEWÓDZTWO
MAZOWIECKIE**

**UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI
FUNDUSZ SPOŁECZNY**

człowiek - najlepsza inwestycja

Mazowiecka Jednostka Wdrażania Programów Unijnych

ul. Jagiellońska 74

03-301 Warszawa

e-mail: **punkt_kontaktowy@mazowia.eu**

Internet: **www.mazowia.eu**; Infolinia: 0 801 101 101

Egzemplarz bezpłatny

ISBN 978-83-61277-03-3

Opracowanie merytoryczne:

PSDB Sp. z o.o.

Projekt i druk:

Agencja Wydawnicza ARGi

Publikacja współfinansowana przez Unię Europejską w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego

KAPITAŁ LUDZKI
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

**WOJEWÓDZTWO
MAZOWIECKIE**

**UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI
FUNDUSZ SPOŁECZNY**

Fundusze dla Mazowsza:

Bezrobotni - szansa dla regionu

Stan prawny na dzień 18.02.2009 r.

Warszawa, marzec 2009

Broszura opracowana na podstawie *Szczegółowego Opisu Priorytetów Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki* z dnia 21 marca 2008 r.

Więcej na stronie: www.mazowia.eu

Infolinia 0 801 101 101

Broszura ma charakter informacyjny

1. Wstęp

Celem niniejszej publikacji jest przybliżenie instrumentów wsparcia przewidzianych w ramach Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki (PO KL) w obszarze bezrobocia oraz aktywizacji zawodowej mieszkańców województwa mazowieckiego. Broszura w praktyczny i przystępny sposób pokazuje wybrane działania PO KL, które stwarzają możliwości realizacji projektów dotyczących nie tylko działań związanych z bezrobociem *sensu stricto*, ale również aktywizacją zawodową osób pozostających bez zatrudnienia, niezarejestrowanych jako bezrobotni oraz osób zagrożonych wykluczeniem społecznym. Publikacja wskaże czy i skąd podmioty, działające na terenie Mazowsza na rzecz zwiększenia aktywności zawodowej mogą pozyskać dotacje na realizację projektów.

Monitorowanie, kontrola oraz zapobieganie wzrostowi bezrobocia to jedna z domen działalności Unii Europejskiej. Ze względu na różnorodność przyczyn zjawiska bezrobocia oraz zróżnicowanie skuteczności poszczególnych narzędzi walki z nim, prowadzenie polityki w zakresie aktywizacji rynku pracy oddawane jest w ręce władz poszczególnych krajów członkowskich.

Program wyróżnia 9 obszarów interwencji (Priorytetów), które stanowią odpowiedź na zidentyfikowane w Polsce problemy w zakresie edukacji, integracji społecznej, zatrudnienia i adaptacyjności przedsię-

biorstw, walki z wykluczeniem społecznym oraz małej przedsiębiorczości.

Priorytet I	Zatrudnienie i integracja społeczna
Priorytet II	Rozwój zasobów ludzkich i potencjału adaptacyjnego przedsiębiorstw oraz poprawa stanu zdrowia osób pracujących
Priorytet III	Wysoka jakość systemu oświaty
Priorytet IV	Szkolnictwo wyższe i nauka
Priorytet V	Dobre rządzenie
Priorytet VI	Rynek pracy otwarty dla wszystkich
Priorytet VII	Promocja integracji społecznej
Priorytet VIII	Regionalne kadry gospodarki
Priorytet IX	Rozwój wykształcenia i kompetencji w regionach

Dokumentem precyzującym postanowienia Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki jest **Szczegółowy Opis Priorytetów Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki**. Zawarto w nim informacje dotyczące m.in. szczegółowych typów projektów, listy potencjalnych beneficjentów, grup docelowych wsparcia oraz systemu wdrażania PO KL. Dokument ten stanowi kompendium wiedzy dla wnioskodawców

na temat możliwości realizacji projektów w ramach PO KL.

Priorytety I-V wdrażane są na poziomie krajowym, stanowiąc tzw. komponent centralny. Natomiast wdrażanie priorytetów VI-IX przekazano samorządom województw, które w ten sposób mogą lepiej dopasować instrumenty wsparcia do potrzeb lokalnego i regionalnego rynku pracy.

Departament Zarządzania Europejskim Funduszem Społecznym w Ministerstwie Rozwoju Regionalnego, pełniący funkcję **Instytucji Zarządzającej (IZ) PO KL**, część zadań dotyczących zarządzania PO KL położył **Instytucjom Pośredniczącym (IP)**. Na Mazowszu, dla regionalnego komponentu PO KL funkcję IP pełni Departament Strategii i Rozwoju Regionalnego w Urzędzie Marszałkowskim Województwa Mazowieckiego. IP ponosi odpowiedzialność przed IZ za prawidłową realizację PO KL. Do zadań IP należy m.in. przygotowanie szczegółowych kryteriów wyboru projektów, monitorowanie stopnia realizacji wskaźników, przygotowanie okresowych, rocznych i końcowych sprawozdań z realizacji PO KL, prowadzenie ewaluacji PO KL, opracowanie prognoz wydatków w ramach priorytetów. Natomiast **Instytucja Pośrednicząca 2-go stopnia (IP2)** jest odpowiedzialna m.in. za przyjmowanie wniosków aplikacyjnych, dokonywanie wyboru projektów do współfinansowania i podpisywanie umów z beneficjentami, monitorowanie realizacji poszczególnych projektów, weryfikację wykorzystania środków

ków przez beneficjentów, przygotowanie sprawozdań z realizacji działań.

Instytucją Pośredniczącą 2-go stopnia (IP2) dla omówionych w niniejszej publikacji działań jest **Mazowiecka Jednostka Wdrażania Programów Unijnych (MJWPU)**, która pełni również rolę Instytucji Organizującej Konkurs (IOK).

W niniejszej publikacji omówiono następujące działania PO KL¹:

Priorytet	Działanie
VI	6.2 Wsparcie i promocja przedsiębiorczości oraz samozatrudnienia
	6.3 Inicjatywy lokalne na rzecz podnoszenia aktywności zawodowej na obszarach wiejskich
VII	7.2.1 Aktywizacja zawodowa i społeczna osób zagrożonych wykluczeniem społecznym

Czytając niniejszą publikację należy pamiętać, że zawarte w niej informacje dotyczące możliwości aplikowania o środki unijne na rzecz wsparcia osób bezrobotnych **wyłącznie na terenie województwa mazowieckiego**. Stosowanie tych informacji w przypadku innych województw może spowodować nie-

spełnienie kryteriów konkursowych, a w konsekwencji odrzucenie projektu.

Szczegółowe informacje oraz dokumenty, z którymi warto zapoznać się na etapie przygotowania jak i realizacji projektu znajdują się na stronie internetowej **www.efs.gov.pl** oraz **www.pokl.mazowia.eu**.

2. Bezrobocie na Mazowszu a Program Operacyjny Kapitał Ludzki

2.1. Bezrobocie na Mazowszu

Województwo mazowieckie jest jednym z najaktywniej rozwijających się regionów w Polsce. Dostrzegamy tu dynamiczny rozwój gospodarczy oraz silnie postępującą urbanizację. Region charakteryzuje się najwyższym poziomem zamożności mieszkańców w porównaniu do pozostałych województw oraz najmniejszym wskaźnikiem bezrobocia (wskaźnik bezrobocia za październik 2008 wynosił 7,5% na Mazowszu w stosunku do średniej krajowej na poziomie 9,3%). Ponadto, Mazowsze jest jednym z największych regionalnych rynków pracy (około 16% pracujących w Polsce), który wyróżnia dość nowoczesna struktura zatrudnienia, ponieważ aż 60% zatrudnionych pracuje w usługach (wskaźnik osiągnięty dzięki m.st. Warszawa). Jednakże, województwo cechuje wysoki stopień zróżnicowania pod względem rozwoju. Z jednej strony silnie rozwinięte m.st. Warszawa

i okoliczne miejscowości, a z drugiej strony obszary peryferyjne o znacznie gorszych parametrach. W związku z powyższym, na Mazowszu dostrzegane są negatywne aspekty związane z rynkiem pracy:

- ✓ Liczba mieszkańców województwa w zestawieniu ze zróżnicowaniem w rozwoju gospodarczym sprawiają, że na terenie Mazowsza znajduje się największa liczba bezrobotnych (co 8 osoba w Polsce);
- ✓ Podwyższające się wskaźniki dotyczące osób długotrwale pozostających bez pracy (67% ogółu bezrobotnych w województwie) oraz bez prawa do zasiłku (87%);
- ✓ Rosnąca liczba bezrobotnych wśród młodzieży i osób z wykształceniem wyższym;
- ✓ Wysoki odsetek bezrobotnych na wsi (42% w stosunku do ogółu bezrobotnych w województwie);
- ✓ Wysokie bezrobocie strukturalne na obszarach wiejskich.

Wskazane problemy warunkują potrzebę realizacji działań zmierzających do ograniczenia bezrobocia poprzez inwestycje w kapitał ludzki województwa, m.in. poprzez wsparcie w tworzeniu nowych miejsc pracy, promocję samozatrudnienia, podnoszenie kwalifikacji, w tym edukację i doskonalenie przez całe życie. Istotną sprawą jest również intensyfikacja działań związanych z aktywizacją zawo-

¹ Broszura zawiera działania wdrażane przez MJWPU. Wsparcie osób bezrobotnych i pozostających bez pracy na regionalnym rynku pracy realizowane jest również w ramach działania 6.1, dla którego IP2 jest Wojewódzki Urząd Pracy. W celu zapoznania się z działaniem 6.1 prosimy odwiedzić stronę internetową WUP w Warszawie: **www.wup.mazowsze.pl**.

dową mieszkańców wsi i małych miasteczek oraz wsparcie ich w przekwalifikowaniu na pozarolnicze zawody.

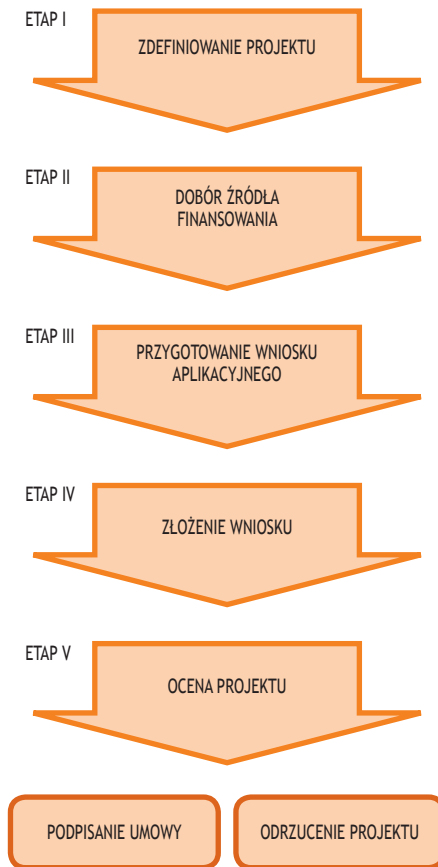
2.2. Od czego zacząć?

Abym rozpocząć działania, które zwieńczone zostaną podpisaniem umowy o dofinansowanie projektu należy przemyśleć, co tak naprawdę chcemy zrobić na rzecz bezrobotnych i biernych zawodowo, tzn. rozpocząć planowanie oraz budowę projektu. Należy określić potrzeby, cele, działania, budżet, grupy docelowe, itd. Kluczową sprawą jest, aby nasz projekt faktycznie odpowiadał na potrzeby i rozwiązywał problemy ludzi, których ma dotyczyć.

Gdy projekt przybierze już formę wstępnej koncepcji należy sprawdzić, w które działania w ramach PO KL wpisuje się nasz pomysł. Jeśli pojawią się problemy z doбором właściwego działania, można skorzystać z profesjonalnej pomocy instytucji zajmujących się wsparciem podmiotów zainteresowanych uzyskaniem dofinansowania z Europejskiego Funduszu Społecznego (EFS). Co prawda, pracownicy tych instytucji nie napiszą za nas projektu, ale doradzą co i jak przygotować, aby zwiększyć swoje szanse na osiągnięcie sukcesu, a ich pomoc jest bezpłatna.

Po wyborze działania oraz zapoznaniu się z wytycznymi konkursowymi przejdziemy do wypełnienia wniosku w Generatorze Wniosków Aplikacyjnych, dostępnym przez stronę internetową

Etapy przygotowania wniosku o dofinansowanie z PO KL. Schemat uproszczony.

MJWPU: www.mazowia.eu lub bezpośrednio: www.generatorwnioskow.efs.gov.pl.

Przed złożeniem wniosku we właściwej instytucji należy upewnić się, że został on wypełniony zgodnie z instrukcją oraz załączono do niego wszystkie wymagane dokumenty.

2.3. Kto, na co i ile, czyli jak PO KL wspiera walkę z bezrobociem na Mazowszu?

Wsparcie oraz aktywizacja zawodowa osób bezrobotnych oraz pozostających bez zatrudnienia stanowią jeden z podstawowych celów PO KL. Działania zostały ukierunkowane przede wszystkim na pomoc osobom, które nie potrafią wejść i odnaleźć się na regionalnym rynku pracy. Do grupy tej zaliczono: młodzież (do 25 roku życia), długotrwale bezrobotnych, kobiety powracające na rynek pracy po przerwie związanej z wychowaniem dzieci, osoby po czterdziestym piątym roku życia oraz niepełnosprawnych pragnących uczestniczyć zawodowo w otwartym rynku pracy. W PO KL znajdziemy działania finansujące bezpośrednie i pośrednie wsparcie osób bezrobotnych oraz bez zatrudnienia poprzez:

- ✓ Promocję i wsparcie samozatrudnienia;
- ✓ Wsparcie lokalnych inicjatyw informacyjnych, szkoleniowych, doradczych promujących aktywność zawodową na poziomie lokalnym;
- ✓ Sprzyjanie podnoszeniu kwalifikacji zawodowych osób poszukujących zatrudnienia.

Główne działania dotyczące aktywizacji zawodowej zostały zawarte w priorytecie VI PO KL Rynek pracy otwarty dla wszystkich.

Uwaga: Znaczna część kryteriów wyboru projektu, w tym np. typy wspie-

ranych projektów, beneficjenci, grupy docelowe, minimalny wkład własny, może podlegać uszczegółowieniu w Planach działania, które przyjmowane są corocznie przez Zarząd Województwa. Dlatego, planując decyzję o ubieganiu

się o środki z PO KL, należy skonsultować zapisy aktualnego Planu działania. Nawet stosunkowo niewielka zmiana kryteriów wyboru projektu może skutkować diametralną zmianą charakteru dofinansowywanych projektów.

2.3.1. Priorytet VI. Rynek pracy otwarty dla wszystkich

Działanie 6.2 Wsparcie oraz promocja przedsiębiorczości i samozatrudnienia

DZIAŁANIE	6.2 Wsparcie oraz promocja przedsiębiorczości i samozatrudnienia
CEL	Celem działania jest promocja oraz wspieranie inicjatyw i rozwiązań zmierzających do tworzenia nowych miejsc pracy oraz budowy postaw kreatywnych, służących rozwojowi przedsiębiorczości i samozatrudnienia.
RODZAJ DOTACJI	Bezwrotne wsparcie finansowe.
TYPY PROJEKTÓW	1. Pomoc dla osób planujących rozpoczęcie działalności gospodarczej (w tym tworzenie spółdzielni socjalnych) w formie: ✓ doradztwa oraz szkoleń umożliwiających przyswojenie wiedzy z zakresu zakładania oraz prowadzenia działalności gospodarczej, ✓ przyznania środków finansowych na rozwój przedsiębiorczości do wysokości 40 tys. PLN, ✓ wsparcia pomostowego do 6/do 12 miesięcy od dnia założenia działalności gospodarczej (wyплаты miesięczne). 2. Promocja przedsiębiorczości i samozatrudnienia w kampaniach informacyjnych. 3. Upowszechnianie dobrych praktyk z obszaru przedsiębiorczości i samozatrudnienia.
WNIOSKODAWCY	Wszystkie podmioty - z wyłączeniem osób fizycznych (nie dotyczy osób prowadzących działalność gospodarczą lub oświatową na podstawie przepisów odrębnych). Wszystkie podmioty, które posiadają udokumentowane doświadczenie z zakresu realizacji projektów dotyczących promocji przedsiębiorczości lub ekonomii społecznej.
GRUPY DOCELOWE PROJEKTÓW	Osoby, które zamierzają rozpocząć działalność gospodarczą, a w przeciągu ostatniego roku nie posiadały zarejestrowanej działalności gospodarczej, w tym, w szczególności są to: ✓ osoby bez zatrudnienia z gmin wiejskich, miejsko-wiejskich oraz mieszkańcy miast do 25 tys. mieszkańców zamierzające podjąć zatrudnienie w zawodach pozarolniczych, ✓ pozostający bez pracy przez kolejne 12 miesięcy w okresie ostatnich 2 lat, ✓ kobiety, w szczególności powracające na rynek pracy po okresie poświęconym na wychowanie dziecka, ✓ osoby do 25 lub po 45 roku życia, ✓ niepełnosprawni.

MIN./MAKS. WARTOŚĆ PROJEKTU	Minimalna wartość projektu - 50 tys. PLN.
WKŁAD WŁASNY	Do określenia przez IP. W przypadku wystąpienia pomocy publicznej wysokość wkładu prywatnego zależy od jej intensywności.
TRYB NABORU	Projekty konkursowe
POMOC PUBLICZNA	Występuje pomoc <i>de minimis</i> w formie środków przyznanych na: ✓ rozwój przedsiębiorczości, ✓ wsparcie pomostowe. Podstawa prawna: 1. Rozporządzenie Ministra Rozwoju Regionalnego z dnia 17 grudnia 2008 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie udzielania pomocy publicznej w ramach Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki z dnia 6 maja 2008 r. 2. Rozporządzenie Komisji (WE) NR 1998/2006 z dnia 15 grudnia 2006 r. w sprawie stosowania art. 87 i 88 Traktatu do pomocy <i>de minimis</i>.
MIEJSCE SKŁADANIA WNIOSKU	Mazowiecka Jednostka Wdrażania Programów Unijnych, ul. Jagiellońska 74, 03-301 Warszawa; www.mazowia.eu .
CROSS-FINANCING	Do 10% kosztów kwalifikowanych.
ZWRÓĆ UWAGĘ!	1. Należy zwrócić uwagę na udokumentowanie doświadczenia Wnioskodawcy w realizacji podobnych projektów. 2. Ważnym jest, aby projekt składał się z uzupełniających się działań, tj. szkoleń, doradztwa oraz wsparcia finansowego dla osób rozpoczynających działalność gospodarczą w ramach projektu.

2.3.2. Priorytet VI. Rynek pracy otwarty dla wszystkich

Działanie 6.3 Inicjatywy lokalne na rzecz podnoszenia poziomu aktywności zawodowej na obszarach wiejskich

DZIAŁANIE	6.3 Inicjatywy lokalne na rzecz podnoszenia poziomu aktywności zawodowej na obszarach wiejskich
CEL	Podniesienie zdolności do zatrudnienia oraz mobilności przestrzennej i zawodowej osób zamieszkujących na obszarach wiejskich poprzez przygotowanie ich do pracy w zawodach pozarolniczych oraz wykorzystywania szans związanych z powstawaniem nowych miejsc pracy na obszarach wiejskich.
RODZAJ DOTACJI	Bezwrotne wsparcie finansowe.
TYPY PROJEKTÓW	Aktywizacja zawodowa mieszkańców obszarów wiejskich: ✓ poprawa zdolności do zatrudnienia oraz rozwoju usług aktywizacyjnych, ✓ wsparcie lokalnych inicjatyw informacyjnych, szkoleniowych, doradczych, promujących aktywność zawodową na poziomie lokalnym, ✓ rozwój dialogu, partnerstwa publiczno-społecznego na rzecz rozwoju kapitału ludzkiego na poziomie lokalnym.

WNIOSKODAWCY	Wszystkie podmioty - z wyłączeniem osób fizycznych (nie dotyczy osób prowadzących działalność gospodarczą lub oświatową na podstawie odrębnych przepisów).
GRUPY DOCELOWE PROJEKTÓW	1. Mieszkańcy gmin wiejskich, gmin miejsko-wiejskich oraz miast do 25 tys. mieszkańców. 2. Społeczności lokalne aktywnie działające na obszarach wiejskich na rzecz aktywizacji ich mieszkańców. 3. Podmioty działające na obszarach wiejskich na rzecz aktywizacji ich obywateli.
MIN. / MAKS. WARTOŚĆ PROJEKTU	Maksymalna wartość projektu - 50 tys. PLN.
WKŁAD WŁASNY	Do określenia przez IP.
TRYB NABORU	Projekty konkursowe.
POMOC PUBLICZNA	Nie występuje.
MIEJSCE SKŁADANIA WNIOSKU	Mazowiecka Jednostka Wdrażania Programów Unijnych, ul. Jagiellońska 74, 03-301 Warszawa; www.mazowia.eu .
CROSS-FINANCING	Do 10% kosztów kwalifikowanych.

2.3.3. Priorytet VII. Promocja integracji społecznej

Poddziałanie 7.2.1 Aktywizacja zawodowa i społeczna osób zagrożonych wykluczeniem społecznym

PODDZIAŁANIE	7.2.1 Aktywizacja zawodowa i społeczna osób zagrożonych wykluczeniem społecznym – PROJEKTY KONKURSOWE
CEL	Poprawa dostępu do zatrudnienia osobom zagrożonym wykluczeniem społecznym.
RODZAJ DOTACJI	Bezzwrotne wsparcie finansowe.
TYPY PROJEKTÓW	1. Kursy i szkolenia umożliwiające nabycie, podnoszenie lub zmianę kwalifikacji zawodowych dla osób zagrożonych wykluczeniem społecznym. 2. Staże, subsydiowane zatrudnienie oraz zajęcia reintegracji zawodowej u pracodawcy. 3. Poradnictwo psychologiczne i zawodowe sprzyjające integracji społecznej i zawodowej. 4. Rozwój nowych form i metod wsparcia indywidualnego i środowiskowego na rzecz integracji społecznej i zawodowej (np. trening pracy). 5. Rozwój umiejętności i kompetencji społecznych niezbędnych na rynku pracy. 6. Tworzenie i wsparcie instytucji aktywizujących osoby niepełnosprawne, w tym z zaburzeniami psychicznymi. 7. Tworzenie i wsparcie pozaszkolnych form edukacji młodzieży (np. świetlice środowiskowe) połączonych z realizacją działań w zakresie reintegracji zawodowej i społecznej. 8. Organizacja akcji i kampanii promocyjno-informacyjnych dotyczących m.in. aktywności zawodowej, przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu. 9. Wsparcie dla tworzenia podmiotów integracji społecznej (np. zakładów integracji zawodowej).

WNIOSKODAWCY	Wszystkie podmioty - z wyłączeniem osób fizycznych (nie dotyczy osób prowadzących działalność gospodarczą lub oświatową na podstawie odrębnych przepisów).
GRUPY DOCELOWE PROJEKTÓW	1. Długotrwale bezrobotni oraz osoby niezatrudnione, korzystające ze świadczeń pomocy społecznej. 2. Niepracujący z racji opieki nad dzieckiem lub inną osobą zależną. 3. Osoby niepełnosprawne, w tym z zaburzeniem psychicznym. 4. Osoby po pięćdziesiątym roku życia (50+). 5. Osoby powracające na rynek pracy po urlopie macierzyńskim lub wychowawczym. 6. Młodzież (15-25 lat) zagrożona wykluczeniem społecznym. 7. Bezdomni. 8. Uchodźcy oraz cudzoziemcy, członkowie mniejszości narodowych i etnicznych. 9. Osoby opuszczające rodziny zastępcze, placówki opiekuńczo-wychowawcze. 10. Osoby po zwolnieniu z więzienia lub innej jednostki penitencjarnej, uzależnieni od alkoholu, narkotyków oraz innych środków odurzających.
MIN./MAKS. WARTOŚĆ PROJEKTU	Minimum 50 tys. PLN – jeżeli IP nie określi inaczej.
WKŁAD WŁASNY	Do określenia przez IP. W przypadku wystąpienia pomocy publicznej wysokość wkładu prywatnego zależy od jej intensywności.
TRYB NABORU	Konkursowy.
POMOC PUBLICZNA	Może wystąpić pomoc publiczna w formie zatrudnienia subsydiowanego oraz pomocy na szkolenia. Pomoc na szkolenia może wystąpić w przypadku projektów szkoleniowych adresowanych do podmiotów ekonomii społecznej, które obok podstawowej działalności aktywizacyjno-zawodowej prowadzą również działalność gospodarczą na zasadach komercyjnych. Podstawa prawna: 1. Rozporządzenie Ministra Rozwoju Regionalnego z dnia 17 grudnia 2008 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie udzielania pomocy publicznej w ramach Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki z dnia 6 maja 2008 r. 2. Rozporządzenie Komisji (WE) nr 800/2008 z dnia 6 sierpnia 2008 r. uznające niektóre rodzaje pomocy za zgodne ze wspólnym rynkiem w zastosowaniu art. 87 i 88 Traktatu (ogólne rozporządzenie w sprawie wyłączeń blokowych).
MIJESCE SKŁADANIA WNIOSKU	Mazowiecka Jednostka Wdrażania Programów Unijnych, ul. Jagiellońska 74, 03-301 Warszawa, www.mazowia.eu .
CROSS-FINANCING	Do 15% kosztów kwalifikowanych.

2.4 Kryteria oceny projektów

Projekty złożone do konkursów w ramach PO KL są poddawane dwuetapowej ocenie zgodnie z wytycznymi wspólnymi dla całego programu. Wyróżniamy ocenę formalną oraz merytoryczną.

1. OCENA FORMALNA stanowi pierwszy etap kontroli dokumentacji projektowej. W jej trakcie projekt jest badany pod względem zgodności z wymogami konkursowymi oraz ogólnymi dla PO KL. Przeprowadzana jest w systemie „0-1” (tj. „nie spełnia-spełnia”) zgodnie z dwoma rodzajami kryteriów:

A. Kryteria formalne:

- ✓ Wniosek został złożony we właściwej instytucji;
- ✓ Wniosek wypełniono w języku polskim;
- ✓ Wniosek jest kompletny i został sporządzony i złożony zgodnie z obowiązującą instrukcją wypełniania wniosku o dofinansowanie (i właściwą dokumentacją konkursową - w przypadku projektów konkursowych);
- ✓ Wraz z wnioskiem złożono wymagany kompletny załącznik lub załączniki (zgodnie z Systemem Realizacji PO KL);

- ✓ Działania przewidziane w projekcie nie są współfinansowane z innych instrumentów finansowych;
- ✓ Wniosek złożono w terminie wskazanym przez instytucję prowadzącą nabór projektów;
- ✓ Okres realizacji projektu jest zgodny z Systemem Realizacji PO KL;
- ✓ Wnioskodawca nie podlega wykluczeniu z ubiegania się o dofinansowanie (na podstawie art. 211 ustawy z dnia 30 czerwca 2005 r. o finansach publicznych - Dz. U. Nr 249, poz. 2104, z późn. zm.);
- ✓ Wniosek stanowi odpowiedź na konkurs (wpłynął na ogłoszenie o konkursie);
- ✓ Realizację danego typu projektu w trybie systemowym przewidziano w odpowiednim Planie działania.

B. Kryteria dostępu

Kryteria dostępu są różne dla każdego z działań. Obowiązują wszystkich wnioskodawców. Ich niespełnienie warunkuje odrzucenie projektu. Kryteria te ulegają zmianie, dlatego każdorazowo należy dokładnie je sprawdzić w dokumentacji konkursowej lub Planie działania na dany rok. Z reguły dotyczą Wnioskodawcy i jego doświadczenia w realizacji podobnych przedsięwzięć, minimalnej lub maksymalnej wartości projektu, formy realizacji pro-

jektu (szkolenia, warsztaty, wsparcie finansowe, itd.), wysokości wkładu własnego (o ile obowiązuje).

Na etapie oceny formalnej istnieje możliwość dokonania jednorazowego uzupełnienia/poprawy wykrytych braków w terminie wskazanym przez Mazowiecką Jednostkę Wdrażania Programów Unijnych. Dotyczy to jednak wyłącznie tych uchybień, które ze względu na swoją specyfikę mogą być uzupełnione/poprawione.

2. OCENA MERYTORYCZNA to faza decydująca dla kwestii przyznania dofinansowania konkretnemu projektowi. Projekt jest poddawany ocenie pod względem zgodności z następującymi kryteriami:

A. Kryteria horyzontalne, czyli:

- ✓ Zgodność z politykami i zasadami wspólnotowymi (m.in. polityka równości szans, zrównoważonego rozwoju) i prawodawstwem wspólnotowym;
- ✓ Zgodność z prawodawstwem krajowym;
- ✓ Zgodność ze Szczegółowym Opiszem Priorytetów PO KL.

Kryterium to jest bardzo istotne, ponieważ ocena dokonywana jest w systemie „0-1”, a jego niespełnienie powoduje odrzucenie wniosku bez możliwości uzupełnienia.

Przygotowując dokumentację projektową należy podkreślić zgodność projektu z najważniejszymi strategiami na poziomie europejskim, krajowym i regionalnym w obszarze poruszanej w projekcie problematyki i wskazać jak realizacja naszego projektu wpłynie na niwelowanie problemów wskazanych w dokumentach.

B. Kryteria merytoryczne ogólne, które pozwalają na ocenę „sedna” projektu. Sprawdzeniu podlega zarówno jakość projektu jak i zdolność Wnioskodawcy do jego realizacji. Podczas oceny tego elementu można uzyskać łącznie 100 punktów. Do kryteriów merytorycznych zaliczamy:

- ✓ **Uzasadnienie potrzeby realizacji projektu.** Projekt powinien wynikać z rzeczywistych potrzeb grupy docelowej. Określenie tych potrzeb, a w konsekwencji zaplanowanie odpowiednich działań, które mają być odpowiedzią na te potrzeby, jest kluczowym czynnikiem powodzenia projektu. W tym miejscu należy również wskazać cel główny i cele szczegółowe projektu oraz odnieść je do celów PO KL, Planu działania oraz innych kluczowych dla regionu dokumentów (np. Strategii Rozwoju Województwa Mazowieckiego do 2020 roku). Warto wskazać, w jaki sposób dokonano określenia celów, wyboru

grupy docelowej oraz skąd pochodzi wiedza na temat jej potrzeb (np. z wywiadów osobistych, kwestionariuszy wypełnionych przez potencjalnych uczestników badających ich potrzeby i problemy). Za prawidłowość w/w elementów można otrzymać do 20 punktów.

- ✓ **Grupa docelowa projektu.** Opis grupy docelowej, jej dobór i uzasadnienie powinien pozwalać jednoznacznie stwierdzić, czy projekt jest skierowany do grupy kwalifikującej się do otrzymania pomocy zgodnie z zapisami w PO KL i Szczegółowym Opisie Priorytetów PO KL, a także dokumentacji konkursowej. Należy dokładnie wskazać, w jaki sposób i w oparciu o jakie kryteria zostanie przeprowadzona rekrutacja uczestników projektu, w tym m.in. przy uwzględnieniu zasady równości szans ze względu na płeć, wiek, niepełnosprawność i rasę. Właściwe podejście do tego elementu to szansa otrzymania kolejnych 15 punktów (kryterium nie dotyczy projektów badawczych i informacyjno-promocyjnych).
- ✓ **Działania.** Ten obszar oceny uwzględnia prawidłowość doboru instrumentów służących osiągnięciu celów, racjonalność harmonogramu działania, opis kanałów informowania i dotarcia do grupy docelowej. Istotną kwestią jest,

aby działania miały logiczny układ, były zaplanowane w spójną całość. Kolejny aspekt to tzw. wartość dodana projektu, czyli rezultaty, których uzyskanie nie byłoby możliwe, gdyby nie fakt otrzymania wsparcia ze środków publicznych na realizację projektu. Przy ocenie tej części projektu można otrzymać do 15 punktów (w przypadku projektów badawczych i informacyjno-promocyjnych – 30 punktów).

- ✓ **Rezultaty projektu.** Rezultaty, to korzyści, które osiągną dzięki projektowi jego uczestnicy. Ocenie poddawane są rezultaty projektu w odniesieniu do planowanych działań, przy uwzględnieniu ich trwałości, kompleksowości, racjonalności oraz wykonalności, a także w odniesieniu do celów pośrednich i bezpośrednich projektu. Należy zwrócić uwagę na sposób ich monitorowania oraz szczegółowo opisać metodologię ich pomiaru. Nie należy mylić rezultatów z produktami. Produkty odnoszą się do sposobów realizacji projektu i określają co będzie zrobione (np. liczba godzin szkoleniowych), natomiast rezultaty związane są z bezpośrednimi efektami projektu (np. liczba osób, które utrzymały zatrudnienie, nabyły nowe kwalifikacje, rozpoczęły działalność gospodarczą, itp.). Rezultaty powinny zostać przedstawione w podziale na „twarde” (ilościowe - np.

liczba przeszkolonych osób) i „miękkie” (jakościowe - np. wzrost pewności siebie, rozwój umiejętności zarządzania czasem, itp.). Za poziom i jakość planowanych w projekcie rezultatów można otrzymać do 25 punktów.

✓ **Potencjał Wnioskodawcy i sposób zarządzania projektem.**

Wnioskodawca poddawany jest ocenie pod względem doświadczenia w realizacji podobnych projektów, potencjału instytucjonalnego oraz posiadanych zasobów. Warto przedstawić zrealizowane w ostatnich trzech latach projekty, które są zbieżne z zakresem projektu podlegającego ocenie, opisując ich cele, wielkość grupy docelowej, okres realizacji, wartość, osiągnięte rezultaty. W obszarze potencjału finansowego, Komisja Oceny Projektów porówna wartość projektu z rocznymi przychodami za ostatni zamknięty rok obrotowy. Ponadto, weryfikacji podlega system zarządzania projektem (podział obowiązków), doświadczenie kluczowego personelu, zaplecze techniczne zapewniane przez Wnioskodawcę oraz rola partnerów w projekcie (w przypadku projektu partnerskiego). Liczba punktów, które można otrzymać za ten element to 10.

✓ **Wydatki projektu.** Wydatki ocenia się pod względem kwalifikowal-

ności, konieczności ich poniesienia oraz znaczenia dla realizacji celu projektu (a w konsekwencji osiągnięcia zakładanych rezultatów). Ponadto sprawdzany jest budżet projektu pod kątem prawidłowości jego sporządzenia, kwalifikowalności wydatków, w tym cross-financing oraz poziom wydatków pośrednich. Maksymalna liczba punktów w tej kategorii wynosi 15.

Przejście do kolejnego etapu oceny merytorycznej warunkowane jest uzyskaniem minimum 60 punktów na etapie oceny ogólnych kryteriów merytorycznych, przy czym w każdym z ocenianych kryteriów merytorycznych trzeba uzyskać minimum 60% możliwych punktów.

Ze względu na ograniczoną obszerność niniejszej publikacji, nie możemy w niej poruszyć wszystkich kwestii, które decydują o ocenie merytorycznej projektu. Dlatego, zachęcamy do lektury *Przewodnika po kryteriach wyboru projektów (udzielania dofinansowania) w ramach Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki*, wydanego przez Ministerstwo Rozwoju Regionalnego. Przewodnik wyjaśnia sposób oceny projektów prezentując bardzo szczegółowo wszystkie kryteria merytoryczne oceniane na każdym z etapów oceny. Przewodnik znajduje się na stronach MJWPU www.pokl.mazowia.eu w zakładce *Wytyczne i komunikaty MRR*.

C. Kryteria strategiczne, które nie są obowiązkowe do spełnienia, ale warto uważać, ponieważ można otrzymać w przypadku ich spełnienia dodatkowe 20 punktów. Kryteria strategiczne mogą dotyczyć grupy docelowej projektu, udziału partnerów, uwzględnienia konkretnych działań w projekcie, itp. Każdorazowo, z kryteriami strategicznymi należy zapoznać się w aktualnym Planie działania oraz dokumentacji konkursowej, ponieważ podlegają one stałej aktualizacji zgodnie z potrzebami regionu.

Warunkiem otrzymania premii punktowej jest uzyskanie 60 punktów oceny ogólnej, przy czym przy każdym ocenianym kryterium merytorycznym trzeba otrzymać minimum 60% możliwych do uzyskania punktów.

2.5. Które koszty podlegają dofinansowaniu?

Zgodnie z ogólnymi wytycznymi dotyczącymi kwalifikowalności kosztów w projektach składanych w konkursach do działań PO KL **wszystkie wydatki można uznać jako kwalifikowane, jeśli:**

- ✓ są niezbędne dla realizacji projektu, tzn. prawidłowa realizacja jego celów jest zależna od poniesienia określonych wydatków,

- ✓ są efektywne, tj. ceny zakupionych usług i dóbr są zgodne z cenami obowiązującymi na rynku,
- ✓ zostały faktycznie poniesione,
- ✓ projektodawca potrafi udowodnić, że je poniósł udostępniając rachunki, faktury, itd.,
- ✓ zostały zawarte we wcześniej zatwierdzonym budżecie projektu,
- ✓ są zgodne ze szczegółowymi zasadami określonymi w Wytycznych w zakresie kwalifikowania wydatków w ramach PO KL,
- ✓ nie zostały wymienione w katalogu wydatków niekwalifikowanych PO KL (por. pkt 2.6).

Przyjęto zasadę, że **wydatki kwalifikowane** dzieli się na **koszty bezpośrednie i pośrednie**, czyli takie, które są bezpośrednio związane z zadaniami realizowanymi przez Wnioskodawcę (koszty bezpośrednie) lub koszty związane z obsługą techniczną projektu (koszty pośrednie). Ponadto można skorzystać z zasady **cross-financingu**. Umożliwia ona finansowanie działań inwestycyjnych związanych z realizacją projektu (najczęściej do 10% kosztów kwalifikowanych, a w Prioryecie VII – do 15% kosztów kwalifikowanych).

Cross-financing (finansowanie krzyżowe) polega na zaangażowaniu środków z EFRR (Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego) w realizację działań, podlegających interwencji Europejskiego Funduszu Społecznego (EFS). Dzięki temu mechanizmowi w ramach PO KL dopuszcza się ograniczone finansowanie (10-15% kosztów kwalifikowanych projektu w zależności od Priorytetu) wydatków na zakup sprzętu i wyposażenia albo dostosowanie budynków i pomieszczeń, o ile są one niezbędne i bezpośrednio związane z realizacją projektu. Wydatki ponoszone w ramach cross-financingu powinny zostać przeznaczone przede wszystkim na zapewnienie realizacji zasady równości szans, w szczególności w odniesieniu do potrzeb osób niepełnosprawnych.

Przykłady podziału kosztów w PO KL:

KOSZTY BEZPOŚREDNIE

- ✓ Zarządzanie projektem;
- ✓ Szkolenia, warsztaty, doradztwo, studia uzupełniające i podyplomowe, staże, wizyty studyjne;
- ✓ Promocja projektu;
- ✓ Przygotowanie zawodowe w miejscu pracy;
- ✓ Upowszechnianie, promocja elastycznych i alternatywnych form zatrudnienia;
- ✓ Organizacja kampanii informacyjno-promocyjnych;
- ✓ Zatrudnienie subsydiowane;
- ✓ Badania, analizy, ekspertyzy, przygotowanie publikacji;
- ✓ Rozwój systemów informatycznych;
- ✓ Ewaluacja.

KOSZTY POŚREDNIE

- ✓ Koszty zarządu;
- ✓ Koszty personelu obsługowego;
- ✓ Koszty obsługi księgowej;

- ✓ Opłaty za najem powierzchni biurowych lub czynsz;
- ✓ Opłaty za media (np. prąd, woda);
- ✓ Amortyzacja środków trwałych;
- ✓ Usługi obce (poczta, telefon, ksero, itp.);
- ✓ Koszty materiałów biurowych i piśmienniczych (długopisy, kartki, itd.);
- ✓ Koszty ochrony pomieszczeń, ich sprzątnia;
- ✓ Koszty ubezpieczeń majątkowych.

CROSS-FINANCING

- ✓ Zakup oraz leasing pojazdów oraz mebli;
- ✓ Zakup oraz leasing sprzętu rozumianego jako środki trwałe, których wartość początkowa jest wyższa od 350 zł;
- ✓ Dostosowanie budynków, pomieszczeń oraz miejsc pracy (np. dla osób niepełnosprawnych).
- ✓ Cross-financing w ramach PO KL nie obejmuje budowy nowych budynków, dużych prac budowlanych, czy też remontów budynków a tylko wykonywanie prac dostosowawczych ściśle związanych z realizowanym w ramach PO KL projektem.

Uwaga: powyższa tabela została opracowana na podstawie *Wytycznych w zakresie kwalifikowania wydatków w ramach Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki*, przyjętych przez Ministra Rozwoju Regionalnego (wersja z dnia 19.09.2008 r.). Niemniej należy mieć na uwadze, że kwestie kwalifikowalności wydatków bardzo często podlegają uszczegółowieniu przez Instytucję Organizującą Konkurs, dlatego opracowując projekt należy korzystać z dokumentacji właściwej dla konkursu, w którym ubiegamy się o wsparcie.

2.6. Koszty niekwalifikowane

Do tego typu kosztów zaliczamy:

- ✓ Podatek od towarów i usług, jeśli istnieje możliwość odzyskania go z budżetu państwa na podstawie prawa krajowego;
- ✓ Zakup nieruchomości, gruntu oraz infrastruktury;
- ✓ Zakup sprzętu, mebli, pojazdów (za wyjątkiem cross-financingu);
- ✓ Odsetki od zadłużenia;
- ✓ Koszty prowizji pobieranych w ramach operacji wymiany walut oraz ujemne różnice kursowe;

- ✓ Wydatki poniesione na środki trwałe, które były współfinansowane ze środków krajowych lub wspólnotowych w przeciągu 7 lat poprzedzających złożenie wniosku o dofinansowanie projektu;
- ✓ Koszty kar, grzywien, procesów sądowych oraz koszty realizacji ewentualnych postępowań wydanych przez sąd;
- ✓ Koszty związane z umową leasingu, a w szczególności podatek, marża finansowa, odsetki od refinansowania kosztów, koszty ogólne, opłaty ubezpieczeniowe;
- ✓ Wydatki związane z wypełnieniem wniosku o dofinansowanie projektu;
- ✓ Wpłaty dokonywane przez pracodawców zgodnie z ustawą z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych na PFRON w ramach wynagrodzenia personelu projektu;
- ✓ Koszty przeprowadzenia audytu zewnętrznego, chyba że audyt jest wymagany przez Instytucję Pośredniczącą lub Instytucję Pośredniczącą 2-go stopnia i został uwzględniony w zatwierdzonym budżecie projektu.

3. O czym należy pamiętać przygotowując projekt?

Poprawne przygotowanie projektu oraz całej dokumentacji wymaga przestrzegania licznych formalnych i praktycznych zasad. Tworząc projekt dotyczący aktywizacji osób bezrobotnych oraz pozostających bez zatrudnienia, na który chcemy pozyskać dotację musimy pamiętać, że:

- ✓ Przygotowując projekt należy zapoznać się i dokładnie przestrzegać wytycznych zawartych w dokumentacji konkursowej;
- ✓ Przystępując do wypełniania wniosku musimy dokładnie wiedzieć, co i jak chcemy zrobić. Musimy udowodnić, że projekt ma sens, jest przemyślany i przyniesie korzyści beneficjentom ostatecznym;
- ✓ Nigdy nie należy rozpoczynać przygotowania projektu od wypełnienia wniosku aplikacyjnego;
- ✓ Aby stworzyć dobry projekt musimy dokładnie przeanalizować wszystkie jego aspekty;
- ✓ Na etapie tworzenia projektu niezbędna jest wiedza o regionie, w szczególności dotycząca bezrobocia oraz bierności zawodowej i problemów z tym związanych;

- ✓ Nigdy nie należy przygotowywać projektu tylko po to, aby pozyskać dotację. To dotacja jest środkiem do osiągnięcia celu;
- ✓ Realizacja projektu w partnerstwie może zadziałać na jego korzyść, ale nie dobieramy partnerów „na chybił trafił”. Dobrze jest współpracować z instytucją doświadczoną i godną zaufania;
- ✓ Nabór ma formę konkursu, co oznacza, że dotację dostaną tylko najlepsi;
- ✓ Jeśli przygotowując projekt czegoś nie wiemy lub nie jesteśmy pewni zapytajmy we właściwych instytucjach;
- ✓ Po przygotowaniu dokumentacji konkursowej sprawdzimy ją z kartą oceny projektów, aby niczego nie przeoczyć;
- ✓ Nie możemy się zrażać, jeśli nasz projekt zostanie odrzucony. Należy dostosować projekt do uwag instytucji oceniającej oraz wymogów konkursowych i ponownie próbować pozyskać dotację na jego realizację;
- ✓ Warto skorzystać z cross-financingu w projekcie. Pamiętajmy, że zakupiony w ramach projektu sprzęt będzie nam służył nawet po jego zakończeniu, stanowiąc jednocześnie wartość dodaną projektu.

4. Przykłady dofinansowanych projektów

Poniżej przedstawiono przykładowy projekt dotyczący omawianej problematyki.

Wniosek złożony do konkursu w Poddziałaniu 7.2.1 Aktywizacja zawodowa i społeczna osób zagrożonych wykluczeniem społecznym.

Tytuł: „Kreatywna kobieta”

Wnioskodawca: Creator Sp. z o.o.; Biuro projektu: ul. Warzywna 23, 26-600 Radom, tel. 048 385-10-95, e-mail: radom@creator-polska.eu

Wartość projektu: 589 890,00 PLN;

Wnioskowana kwota: 589 890,00 PLN;

Opis projektu:

Głównym celem projektu jest aktywizacja zawodowa i społeczna kobiet z terenów województwa mazowieckiego, pragnących powrócić na rynek pracy po przerwie związanej z urodzeniem i wychowaniem dziecka. Osiągnięciu celu głównego ma sprzyjać realizacja celów szczegółowych, na które składa się:

- ✓ zwiększenie poziomu motywacji kobiet do podjęcia zatrudnienia na stanowiskach związanych z księgowością i rozliczeniami projektów UE oraz pokrewnymi dziedzinami;

- ✓ wzrost motywacji pracodawców do zatrudniania kobiet powracających na rynek pracy.

Istotnym celem prowadzonych działań jest zwiększenie świadomości społeczeństwa w kwestii równości szans i promowania postaw aktywnych. Ponadto, projekt ma się przyczynić do zwiększenia umiejętności i kompetencji społecznych oraz wzrostu wiary we własne możliwości uczestniczek szkolenia. Co więcej, realizacja projektu przyczyni się do niwelowania problemów

związanych z biernością zawodową kobiet na terenie całego województwa, z racji doboru obszarów jego realizacji (w szczególności są to powiaty: lipski, szydłowiecki, zwolenński, radomski, przysuski, białobrzeski, kozienicki, grójecki, garwoliński). Projekt obejmie wsparciem 75 kobiet, które pozostają bierne zawodowo z powodu opieki nad dzieckiem. Będą to mieszkanki województwa mazowieckiego posiadające minimum średnie wykształcenie. Uczestniczki projektu zostaną podzielone na 5 grup po 15 osób w każdej. Zajęcia będą

dotyczyły rozwijania umiejętności i kompetencji społecznych. Kobiety wezmą również udział w szkoleniu zawodowym przygotowującym je do pracy w charakterze „Asystentki ds. rozliczeń finansowych” i/lub „Specjalisty ds. rozliczeń finansowych”. Zostanie ono zakończone egzaminem oraz wręczeniem certyfikatów uczestniczkom. Jednocześnie, w projekcie przewidziano przeprowadzenie akcji promocyjno-informacyjnej dotyczącej równości szans na rynku pracy. Akcja zostanie przeprowadzona na terenie powiatów objętych projektem.

GDZIE SZUKAĆ INFORMACJI?

Mazowiecka Jednostka Wdrażania Programów Unijnych

ul. Jagiellońska 74
03-301 Warszawa
tel. (022) 54 22 000
fax (022) 69 83 144
e-mail: punkt_kontaktowy@mazowia.eu
Internet: www.mazowia.eu
Infolinia 0 801 101 101 (czynna pn.-pt. w godz. 8.30-15.30)

Oddziały Zamiejscowe Mazowieckiej Jednostki Wdrażania Programów Unijnych:

Oddział w Ciechanowie

ul. Wodna 1
06-400 Ciechanów
tel./fax (023) 672 32 74
e-mail: punkt_ciechanow@mazowia.eu

Oddział w Ostrołęce

ul. Poznańska 19
07-409 Ostrołęka
Infolinia 0 801 101 101
e-mail: punkt_ostroleka@mazowia.eu

Oddział w Płocku

ul. Stary Rynek 20
09-400 Płock
tel. (024) 262 23 74
e-mail: punkt_plock@mazowia.eu

Oddział w Radomiu

ul. Kościuszki 5a
26-610 Radom
tel. (048) 340 01 97
e-mail: punkt_radom@mazowia.eu

Oddział w Siedlcach

ul. J. Piłsudskiego 38
08-110 Siedlce
tel. (025) 631 01 01
e-mail: punkt_siedlce@mazowia.eu

Mazowiecka Jednostka Wdrażania Programów Unijnych

ul. Jagiellońska 74
03-301 Warszawa
e-mail: **punkt_kontaktowy@mazowia.eu**
Internet: **www.mazowia.eu**; Infolinia: **0 801 101 101**

Egzemplarz bezpłatny

Publikacja współfinansowana przez Unię Europejską w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego

KAPITAŁ LUDZKI
NARODOWA STRATEGIA SPOJNOŚCI

**WOJEWÓDZTWO
MAZOWIECKIE**

**UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI
FUNDUSZ SPOŁECZNY**

ISBN 978-83-61277-03-3